

Die model wat in bostaande artikel beskryf word lyk na 'n goeie metode om sodanige rangskikking te hanteer. Die veranderlikes wat die stadsbeplanner oor die algemeen gebruik - en dit suiwer op grondslag van inspeksie en taamlike willekeurige besluitneming - is die drumpelwaarde van besondere kleinhandelgoedere, d.w.s. die hoeveelheid en frekwensie van verkope eensyds en die wederzijdse aantrekkingskrag tussen verskeie tipes van winkels. Ander veranderlikes is natuurlik groottes van verskeie winkels en afleweringseise. Hierdie parameters is al redelik akkuraat gekwantifiseer maar na die beste van my wete nog nie vir die rekenaar geprogrammeer nie.

As voorbeeld van twee uiterstes wat drumpelwaardes betref is byvoorbeeld 'n klein kruidenierswinkel wat miskien 'n goeie bestaan kan maak uit 'n permanente klandisie van 300 gesinne teenoor 'n juwelierswinkel wat moontlik 'n klandisie van 4 000 gesinne nodig het. Die tabel hieronder word oor die algemeen gebruik om die affiniteit tussen verskeie kleinhandelsake aan te dui. Dit sal interessant wees om te verneem of mnr. Page sy program sou kon aanpas om hierdie parameters te gebruik vir die beplanning van 'n sakesentrum.

AFFINITEIT TUSSEN KLEINHANDELSAKE

Winkel	a	b	c	d	e	f	g	h	i
a		+3	+3	+1	+1	+1	-1	+1	+1
b	+3		+2	+1	+1	+1	-1	+1	+1
c	+3	+3		+1	+1	+1	-1	+1	+1
d	+1	+1	+1		+1	+1	-1	+1	-2
e	+1	+1	+1	+1		+2	-1	+2	-2
f	+1	+1	+1	+1	+3		-1	+1	-2
g	-1	-1	-1	-1	-1	-1		-1	-2
h	+1	+1	+1	+1	+1	+1	-1		-2
i	+1	-2	+1	-2	-2	-2		2	-2

Sleutel

a Supermark	d Boekwinkel	g Padkafee
b Slagtery	e Klerasiwinkel	h Haarkapper
c Metaalware	f Skoenwinkel	i Motorhandel
+3 trek mekaar sterk aan	-1 stoot mekaar af	
+2 trek mekaar aan	-2 is onversoenbaar	
+1 is versoenbaar met mekaar	met mekaar	

'N STRATEGIE VIR NYWERHEIDSONTWIKKELING IN

deur D. PAGE*

VERTRAAGDE GEBIEDE

Die aansienlike aandag wat daar in die jongste tyd gegee word aan beplanning vir die ontwikkeling van agtergeblewe gebiede, en veral in die nuut ontluikende Swart gebiede in Suid-Afrika en Suidwes-Afrika het klaarblyklik nog nie beslag gekry in 'n duidelike strategie vir ontwikkeling nie.

In die soeke na 'n rationale vir 'n strategie is daar egter twee punte van kardinale belang wat al duidelik geformuleer is maar blykbaar nog nie genoegsaam deurgedring het tot die beplanningspraktyk nie. Hulle is naamlik (a) die vereiste van 'n fisiese raamwerk vir ontwikkeling, d.w.s. 'n indeling in ontwikkelingstreke met fokale punte en 'n hierargiese stelsel van dorpe en (b) die konsep van beheerde wanbalans soos aanvanklik geformuleer deur Hirschmann (1958) en later aangevul deur Friedmann (1966) en ander.

1. DIE FISIESE RAAM VIR ONTWIKKELING

In al die ontluikende nuwe swart state in Suid-Afrika is dit 'n dringende vereiste dat die landbou meer produktief gemaak moet word en dit kan slegs verkry word deur die vervorming van die huidige bestaanseconomie na 'n gekommerseialiseerde landbou met goeie bemarkingkanale en infrastruktuur en toenemende bekwaamheid in die produksiepraktyke.

Weens oorbsetting is dit nou reeds nie meer moontlik om die benutting van die bodem deur landbou te optimiseer nie. Met die snelle bevolkingsgroei sal die fisiese ruimte ook

nog al meer beperk word en is dit dus noodsaaklik om oor te skakel na die sekondêre en tersiêre bedrywe in dorpe en stede teneinde ruimte te skep vir konsolidasie van die landbou. Deur die diversifikasie na gedifferensieerde stedelike produksietakke word ook die lewenspeil verhoog deur meer gevorderde benutting van die hulpbronne.

'n Hoër lewenspeil word voorts ook geassosieer met beter voorsiening van gesondheidsdienste, onderwysdienste, handelsgeriewe, administrasie en die infrastruktuur wat meesal stedelik georiënteerd is.

Die fisiese ontwikkelingsplan moet ook mik na die geïntegreerde ontginning van al die hulpbronne (i) vir produksie van gebruiksgoedere vir die bevolking en (ii) vir die vervaardiging van uitvoergoedere uit sy surplus en eksotiese grondstowwe.

Die integrasie en spesialisasie is slegs moontlik indien die land in sosio-ekonomiese ontwikkelingstreke ingedeel word met fokale punte in elk vir produksie en integrasie van die hulpbronne binne ekonomiese vervoerafstand. Dit dien ook tot bekwaame gedentraliseerde dienslewering (Page 1966).

Die fisiese raamwerk wat nodig is vir die bereiking van die genoemde doelwitte sluit dus in, benewens die afbakening van streke, ook 'n sisteem van dorpe. Die beste ordening van institusionele dienste geskied deur middel van 'n rasionele stelsel van dienspunte hierargies gerangskik van die nasionale hoofstad af, deur streekdorpe as groeipunte, en distriksdorpe

* Professor in Stads- en Streekbeplanning
Universiteit van Stellenbosch

en wyksdorpe as dienspunte. Die infrastruktuur sluit dan in die vervoersisteen tussen hierdie dorpe.

By die opstel van 'n nasionale plan vir die Ciskei deur skrywer hiervan is verdoemende kritiek ontvang omdat so 'n raamwerk van streke en groeipunte met diensdorpe voorgestel is vir 'n sogenaamde tradisionele gemeenskap wat nie noodwendig 'n Westerse ontwikkelingspatroon sou volg nie. Die leser moet self oordeel of alle ontwikkeling nie tog dieselfde baan van verstedeliking wat hierbo beskryf is sal moet volg nie.

2. DIE KONSEP VAN BEHEERDE WANBALANS

Die geskiedenis van ontwikkelde lande dui deurgaans daarop dat private onderneming beste optree in die kern-hinterland opset, d.w.s. die kumulatiewe effek van private onderneming lei tot oormatige konsentrasie by 'n nasionale groeipunt ten koste van 'n uitgestrekte vertraagde hinterland. Die wanbalans bestaan daaruit dat die hinterland leeggesuig word van sy hulpbronne, mannekrag en beleggingskapitaal (Friedmann 1966 p. 15).

Deur 'n fisiese raamwerk daar te stel van ontwikkelingstreke met groeipunte in elk, word daar juis gebruik gemaak van die "core-periphery"-struktuur, d.w.s. daar word 'n patroon geskep van beheerde wanbalans. Fokalisasie van ontwikkeling vind plaas by die streekkern waar die hele streek se hulpbronne maklikste bymekaar gebring word. Die proses van konsentrasie en ontvolking vind wel plaas maar binne 'n beheerde skaal en die verste rand van die hinterland bly nog binne trefafstand van die industrieë en dienste in die kern. In praktyk is die straal van die ontwikkelingstreek slegs sowat 80 km (Page 1966 p. 62). Dit word ook weerspieël in die Nasionale Fisiese Ontwikkelingsplan van 1975 van die Departement van Omgewingsbeplanning en Energie.

3. DIE TEORIE VAN ONGEBALANSEERDE GROEI

Hirschmann bepleit die model van beheerde wanbalans egter in 'n ander sin (Hirschmann 1958 p. 65). Hierdie bottelnekteorie kom daarop neer dat ontwikkeling nooit op gebalanseerde wyse kan plaasvind nie. 'n Leidende bedryf word byvoorbeeld sterk geaktiveer deur die moontlike winste wat die ondernemers daaruit verkry. Dit skep weer 'n sterk behoefte aan sekere ondersteunende bedrywe. Die ekonomie groei dus by wyse van spronge waarin een of ander bedryf beurtelings die leidende rol speel.

In geheel is daar 'n deurlopende spontane proses van gelykmaking, d.w.s. waar 'n besondere bedryf sterk vooruit loop sal ander aanvullende bedrywe inhaal op die behoefte wat geskep word deur innovasie, ondernemersgees en toegespitste investering.

In 'n program vir ontwikkeling van 'n ontwikkelende nuwe staat moet daar dus nie gepoog word om 'n gebalanseerde ontwikkeling te kry deur gelykmatige verspreiding van investering nie. Eerder moet die investering beurtelings toegespits word op 'n bottelnek. Oor die langtermyn sal daardeur 'n gebalanseerde bestendige ekonomie geskep word.

By die keuse van die leidende bedryf in die vervaardigingswese moet daar eerstens gekonsentreer word op 'n beskikbare natuurlike hulpbron en dan op die verbruikersbehoefes.

Die lys agterop toon die volle spektrum van vervaardigingsbedrywe wat nodig sou wees in een van die Suid-Afrikaanse Swart State teen die jaar 2000 om in al die verbruikersbehoefes te voorsien. Hierdie gebalanseerde voorsiening sal egter slegs bereik word deur beurtelinge sprong van leidende bedrywe.

As voorbeeld van die bottelnekproses kan aan Owambo gedink word as hoofsaaklik 'n beeswêreld. Die vleisfabriek te Oshakati dien as kanaal vir afset van beeste. Daar is aanvanklik 'n surplus van vleis vir die tuismark maar ingemaakte vleis het 'n goeie mark in die Republiek. Dit skep 'n bottelnek vir verpakkingsmateriaal en vervoermiddele. Intussen is daar 'n ophoping van velle wat aanleiding tot 'n leerlooierij. Hieruit word gebore 'n bedryf van tuimakery vir die donkies van Owambo (en elders), vervaardiging van skoel en later van tasse en koffers. Met diversifikasie word later ook ingevoerde grondstowwe gebruik.

Die taak van die beplanner, in medewerking met die ontwikkelingskorporasie, bestaan uit 'n vooruitbedagte proses van innovasie om bottelnekke te skep en middele om die bottelnekke te verlig.

VERWYSINGS

1. Friedmann, John : Regional development policy 1966 M.I.T. Press, Cambridge.
2. Hirschmann, Albert O. : The strategy of economic development 1958 Yale University Press
3. Page, D. : Urbanization of the Bantu Homelands of the Transvaal 1966 Publikasies van die Universiteit van Pretoria. Van Schaik, Pretoria

VERVAARDIGINGSWESE : TIPIESE STRUKTUUR VIR JAAR 2000 - Enkele basiese ondernemings

Bedryf	Indiensneming		Relatiewe kapitale belegging per werk= geleentheid	Benaderde aantal ondernemings
	Geskoold	Half= geskoold		
1. Voedsel, drank en tabak				
Graanmeulens	190	710	0,62	60, klein, verspreid
Bakkerye	460	1760	0,41	30 klein, verspreid
Tabakverwerking	110	210	0,47	2 by besproeiingswerke
Suiwelprodukte	80	180	0,64	3, een vir elke dorp
Bierbrouery	55	140	1,30	1
Lekkergoed	165	220	0,42	6 klein privaatondernemings
Koeldrank	90	230	0,36	10 klein privaatondernemings
Wors, polonie, vet	45	150	0,55	4
Voedselinmaak	105	620	0,38	3 vleis en groente
2. Konstruksie				
Stene	220	1990	0,38	30 sementstene
Sement*	550	190	0,42	Interterritoriaal 1
Elektrisiteit*	510	940	5,58	1 interterritoriaal en 1 by elke nedersetting
3. Hout				
Saagmeulens	110	440	2,63	2
Meubels	330	720	0,44	20 klein, privaat
4. Klere				
Wolwassery	5	40	0,49	1
Bokseil, tente, enṣ.	30	30	0,36	3
Tekstiek en kleremakery	180	830	0,53	20 klein lokale
5. Velbewerking				
Leerlooier, tuie en saals	30	190	0,13	2. 1 Oos, 1 Wes
Tuie en saals	40	90	0,29	5
Skoetsel	400	650	0,17	6
6. Chemikalieë				
Sout	10	50	0,26	3 by panne
Olie uit saad	20	100	0,40	1
Seep en kerse	80	200	0,41	3
Kunsmis en beenmeel	40	170	0,58	3
Verf	20	50	0,65	1
Chemikalie	200	300	0,39	By panne 9
7. Ander bedrywe				
Borsels, besems	10	90	0,26	3
Rytuig	50	80	0,32	1 Trapfiets en plaasvoertuie
Yster en tinware	200	600	0,30	20 sweiswerk, konstruksie= materiaal ens.
Drukwerk	100	100	0,69	3
Totaal	3935	12070	1,00gem	
Groottotaal	Ongeveer 16000			

*Verwerk uit D. Page : Urbanization of the Bantu Homelands of the Transvaal. Van Schaiks, Pretoria 1966.